

Ігор Загороднюк — зоолог, териолог, засновник Териологічної школи

Ігор Ємельянов, Золтан Баркасі*

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
*e-mail: zlbarkasi@ukr.net; orcid: 0000-0003-3155-6362

EMELYANOV, I., Z. BARKASZI. Igor Zagorodniuk, a zoologist, mammalogist, and founder of the Theriological School. — An essay about Igor Zagorodniuk (born 1961), a researcher of mammals of Ukraine and Eastern Europe. His scientific interest is related to the study of cryptic diversity and morphological differentiation of sibling mammal species. He has described 9 new taxa, proposed several taxonomic rearrangements, systematized and standardized Ukrainian common names of mammals of the Ukrainian fauna. The researcher has paid considerable attention to issues of species distribution, taxonomic structure and diversity of communities, mechanisms of speciation, conservation of rare species, invasions of alien species, and other important problems.

Біографічні деталі

Ігор Володимирович Загороднюк народився 11 березня 1961 р. в Києві. Закінчив Київський національний університет імені Тараса Шевченка, де спеціалізувався на кафедрі зоології хребетних (1978–1983). Трудову діяльність розпочав 1983 р. у відділі популяційної екології Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України (ІЗАН), де працював до 2003 р. і пройшов шлях від стажера-дослідника до старшого наукового співробітника. Був виконавцем низки розділів планових тем відділу, проектів ДКНТ тощо.

Ігор Загороднюк 1991 р. в ІЗАН захистив дисертацію на ступінь кандидата біологічних наук. 1997 р. він отримав звання старшого наукового співробітника. 2000 р. вступив у докторантуру при ІЗАН, проте невдовзі (2003 р.) виїхав з Києва через стан здоров'я до Закарпаття і на два роки став доцентом Ужгородського університету.

Рис. 1. Ігор Загороднюк після повернення з Луганська до Києва. Фото Олександра Заклецького. 23.09.2015.

Наступні 12 років Ігор Володимирович присвятив науково-педагогічній роботі, працюючи доцентом кафедри ентомології та збереження біорізноманіття Ужгородського університету, де у 2003–2005 рр. викладав екологічні дисципліни, а згодом (2005–2014) — доцентом кафедри екології та садово-паркового господарства Луганського університету ім. Тараса Шевченка, де викладав зоологію, екологію тварин, урбоекологію, охорону тварин тощо. У Луганську з 2007 до 2014 р. створив і очолював Лабораторію екології тварин «Корсак», що досліджувала фауну й екологію степових теріокомплексів сходу України (напр.: Загороднюк & Коробченко 2008).

У 2014 р. Ігор Володимирович через початок війни був змушений покинути Луганськ і повернутися до Києва. Відтоді — старший науковий співробітник, а з 2021 р. — провідний науковий співробітник відділу музеології Національного науково-природничого музею НАН України (ННПМ).

Ключові доробки в галузі теріології

1991 р. в ІЗАН захистив дисертацію «Систематика звичайних і чагарникових полівок Східної Європи» (керівники: М. Воронцов та Є. Ляпунова).

Теріологічні дослідження Ігор Загороднюк проводить у трьох основних напрямках. Насамперед це криптичне різноманіття та морфологічна диференціація видів-двійників, розробка критеріїв для їхньої діагностики (Загороднюк 1998, 2005). Проблему близьких видів Ігор Володимирович досліджував на різних модельних групах, включаючи кажанів, полівок, хатніх мишей, лісових мишей, шурів, мишівок, їжаків тощо. Крім того, він підготував два польові визначники — кажанів і гризунів.

Дослідження криптичних видів надали можливість досліднику зробити вагомий внесок у розвиток уявлення про біологічний вид та його критерії (Загороднюк 2004 та ін.). Тему виду Ігор Володимирович розвиває з 2001 р., зокрема у світлі еволюції двійникових комплексів, формування «транзитивних таксономічних систем», гібридизації та інвазії як механізмів видоутворення, а також як популяційної системи та компонента біотичних угруповань.

У результаті таксономічних досліджень Ігор Володимирович описав 9 нових таксонів різного рангу (*Volemys* Zag., 1990; *Apodemini* Zag., 2001; *Sorex minutus dahli* Zag., 1996; *Apodemus (Sylvaemus) falzfeini* Mezhzherin & Zag., 1989; *Microtus rossiaemeridionalis ponticus* Zag., 1993; *Sylvaemus sylvaticus sabinae* Zag. & Fedorchenko, 1993; *Terricola tatricus zykovi* Zag., 1989; *Arvicola scherman gutschulius* Zag., 2000; *Eptesicus lobatus* Zag., 2009) та запропонував низку таксономічних перестановок. Окрім того, дослідник упорядкував українські вернакулярні назви ссавців фауни України, що викладено у «Віснику ННПМ» (Загороднюк & Ємельянов 2012).

Іншим важливим напрямом теріологічних досліджень І. В. Загороднюка є вивчення динаміки різноманіття ссавців і поширення видів, зокрема й просторових взаємин близьких пар видів (Загороднюк 2005; Zagorodniuk 2019).

Значну увагу дослідник приділяє й чужорідним видам і динаміці їхньої появи (напр., Загороднюк 2006). Значним є внесок у дослідження угруповань ссавців, їхньої таксономічної структури та різноманіття, біотопної приуроченості видів, а також у вивчення раритетних видів і теріофауни заповідних екосистем України (Кондратенко & Загороднюк 2004; Загороднюк 2008).

Увагу в працях дослідника приділено й питанням історії теріології в Україні, доробку українських теріологів і академічних установ у становлення, збереження та збагачення музейних колекцій, чому присвячено чимало спеціальних публікацій (напр., про колекції Педагогічного музею: Загороднюк 2016). Ідея та впорядкування цього і попереднього випусків з нарисами про теріологів минулого й сучасності також належить йому.

Загалом, Ігор Володимирович має понад 620 наукових публікацій і є одним із найбільш цитованих теріологів України. Його найважливіші публікації доступні на персональній сторінці дослідника на сайті Українського теріологічного товариства (<http://terioshkola.org.ua/ua/biblio/zag-bibl.htm>); його профіль на Google Scholar: <https://bit.ly/3rVa8hW>.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Ігор Володимирович Загороднюк є суспільно активним і багатогранним дослідником. Серед його чеснот насамперед треба відзначити його популяризаторську, організаторську та видавничу активність. Він регулярно дає інтерв'ю провідним ЗМІ, у яких наголошує на важливості збереження біорізноманіття природних комплексів України.

Важливим аспектом наукової діяльності Ігоря Володимировича є активна робота щодо імплементації міжнародних природоохоронних конвенцій (напр., Боннська та Бернська конвенції) і концепцій (напр., екологічна мережа), він брав участь у семінарах і круглих столах із цієї проблематики.

Ігор Володимирович є одним із засновників Теріологічної школи — секції Українського теріологічного товариства, яка функціонує як мережа, що об'єднує більшість теріологів України, а також як щорічна конференція дослідників для обміну результатами, досвідом та ідеями. Практично всі активні теріологи України «пройшли вишкіл» при Теріологічній школі й багато з них захистили дисертації за теріологічною тематикою. Ігор Володимирович сам був науковим керівником п'яти кандидатських дисертацій (О. Киселюк, О. Кондратенко, О. Годлевська, З. Баркасі, Н. Брусенцова).

Дослідник чимало уваги приділяє питанням наукової термінології й номенклатури, є послідовним у поверненні та впровадженні в українську мову низки назв тварин. Тема зооніміки розвивається і в низці спеціальних публікацій, зокрема про такі давні номени, як «шур», «ховрах», «ласка», а також про назви чужорідних видів, уніфіковані назви надродових груп тощо. Він був і залишається членом Термінологічної комісії ІЗАН та секції тваринного світу Національної комісії з питань ведення Червоної книги України.

Ігор Загороднюк — досвідчений редактор, який отримав досвід у журналах «Вестник зоологии» (1997–1998) та «Науковий вісник Ужгородського університету» (2004–2005). Наразі є упорядником і головним редактором журналу *Theriologia Ukrainica* та бюлетеню *Novitates Theriologicae* — видань Українського теріологічного товариства, а також науковим редактором журналу ННПМ *Geo&Bio*. Регулярно виступає науковим редактором українськомовних перекладів закордонної науково-популярної літератури (напр., «Шосте вимирання», «Риба всередині нас», «Чому еволюція правдива»).

Ігор Володимирович є експертом Міжнародного союзу охорони природи та членом комісії ЄС «European Mammal Assessment». Серед відзнак науковця — Медаль АН УРСР із премією для молодих учених (1991), Державна премія України в галузі науки і техніки (2015), Ювілейна почесна грамота Президії НАН України (2018) та грамоти інших установ.

Література

- Загороднюк, І. В. 1998. Політипні види: концепція та представленість у теріофауні Східної Європи. *Доповіді НАН України*, № 7: 171–178.
- Загороднюк, І. В. 2004. Біологічний вид як ампліфікована сутність: ознаки буферизації та механізми її зрушення. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*, **14**: 5–15.
- Загороднюк, І. 2005. Біогеографія криптичних видів ссавців Східної Європи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*, **17**: 5–27.
- Загороднюк, І. 2006. Адвентивна теріофауна України і значення інвазій в історичних змінах фауни та угруповань. *Фауна в антропогенному середовищі*. Луганськ, 18–47. (Серія: Праці Теріологічної школи; вип. 8).
- Загороднюк, І. 2008. Різноманіття ссавців та видове багатство гільдій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*, **24**: 11–23.
- Загороднюк, І., М. Коробченко. 2008. Раритетна теріофауна східної України: її склад і поширення рідкісних видів. *Праці Теріологічної школи*, **9**: 107–156.
- Загороднюк, І. В., І. Г. Ємельянов. 2012. Таксономія і номенклатура ссавців України. *Вісник Національного науково-природничого музею*, **10**: 5–30.
- Загороднюк, І. 2016. Природничі колекції в Педагогічному музеї Києва 1902–1917 років. *Вісник Національного науково-природничого музею*, **14**: 123–135.
- Кондратенко, О. В., І. В. Загороднюк. 2004. Склад і структура схожості мікротеріофаун заповідних ділянок східної частини України. *Ученые записки Таврического национального университета. Серія Біологія, Хімія*, **17** (2): 82–89.
- Zagorodniuk, I. 2019. Range dynamics in sibling species: facts and reconstructions for the mammal fauna of Eastern Europe. *Theriologia Ukrainica*, **18**: 20–39. <https://doi.org/10.15407/pts2019.18.020>

ЄМЕЛЬЯНОВ І., З. БАРКАСІ. Ігор Загороднюк — зоолог, теріолог, засновник Теріологічної школи. — Нарис про Ігоря Загороднюка (1961 р. н.), дослідника ссавців України та Східної Європи. Наукова діяльність фахівця пов'язана з дослідженням криптичного різноманіття ссавців і морфологічної диференціації видів-двійників. Ним описано 9 нових таксонів, запропоновано низку нових таксономічних перестановок, систематизовано і впорядковано українські вернакулярні назви ссавців фауни України. Багато уваги приділяє проблемі ареалогії, вивченню таксономічної структури та різноманіття угруповань, дослідженню механізмів видоутворення, проблемам охорони раритетних видів та інвазій чужорідних видів тощо.